

Dag van Nationale Rouw

2 3 JULI 2014 WAS IN NEDERLAND Dag van Nationale Rouw. Om vier uur keken veel mensen naar de plechtigheid op het vliegveld van Eindhoven en naar de kerkdienst die daar op aansloot. De volgende dag bleek dat velen het ontroerend en troostrijk hadden gevonden. Zelfs van de meest cynische columnisten vernam men geen onvertogen woord. Ook ik was onder de indruk en dat kwam mede doordat ik keek via een Amerikaanse zender en merkte dat de gestaalde kaders van CNN, Anderson Cooper en Richard Quest, enorm meeleeften met die arme Nederlanders, die hier trouwens een knap staaltje televisiewerk neerzetten. Ik voelde me dus ook een beetje trots: wat maakten wij een goede beurt! En ik bedacht twee dingen.

Het getuigt van een fijnzinnig gemoed als je blijk geeft van ambivalentie over 'de moderniteit': die ijskoude rationele orde van de hoog-industriële westerse wereld. Marx over de vervreemding, Weber over de *Entzauberung*, Habermas over Systeem en Leefwereld, Foucault over de koepelgevangenis... Maar toch. Willen we koele emotionele experts in dat rampgebied om de stoffelijke resten van onze geliefden te identificeren of prefereren we de gezellige menselijkheid van goedmoedige mijnwerkers, die, met wat wodka op om de stank te trotseren, lijken in vuilniszakken proppen en daarbij per ongeluk een iPhone in hun binnenzak laten glijden? (Tussen haakjes: misschien zijn we die veelvuldige belasterde rauwdouwers in de zomerhitte toch eigenlijk wel een bedankje schuldig). Als het menens wordt, dan zijn we helemaal niet zo ambivalent: dan kiezen we met een zucht van verlichting voor de strak geregiseerde stoet identieke zwarte auto's op de snelweg. Ons onbehagen over de moderniteit is meer iets voor zon- en feestdagen.

Ten tweede. Sinds de 19e-eeuwse

BART VAN HEERIKHUIZEN

COLUMN

Kerkgebouw en militair vliegveld: dat bleken de beste plekken voor troost en ook voor herstel.

theorieën van Comte en Spencer geloven veel mensen dat het tijdperk van priesters en krijgers achter ons ligt. In de moderne wereld maken veeleer de wetenschapsmensen en ondernemers de dienst uit. Kerken worden boekwinkels en op militair materieel kun je onbeperkt bezuinigen. Godsdienst en leger worden relictten, vooral interessant voor de historisch-socioloog.

Maar op 23 juli bleek ineens hoe belangrijk leger en kerk waren in het troosten van iedereen die verdrietig en een beetje in de war was. Ook ik voelde me aangedaan, toen ik zat te kijken naar de plechtigheid in Eindhoven, de militaire exercities, het blazen van het signaal taptoe, de minuut stilte, de saluerende mannen en vrouwen in uniform, het blazen van het signaal voorwaarts, de overdracht van de kisten waarvan de nog niet onderzochte inhoud werd geëerd alsof het ging om gesneuvelde oorlogshelden. Je kunt daar je bedenkingen bij hebben, maar het is vast niet gezond om jezelf te beletten ontroering te voelen, als je die werkelijk voelt. En ook werd ik geraakt door dominees die in kerken trefzeker spraken over hoe we juist nu de nabestaanden moeten steunen in hun vreselijke verdriet. Kerkgebouw en militair vliegveld: dat bleken de beste plekken voor troost en ook voor herstel, het terugbrengen van een gevoel van orde en van menselijke waardigheid, na weken van surrealistische chaos.

Ik ben afkomstig uit een gezin van atheïstische pacifisten. Maar op de Dag van Nationale Rouw vond ik troost bij kerk en leger. Eigenlijk is dat niet zo vreemd. Het zijn immers juist die twee institutionele arrangementen in onze samenleving die, meer dan welke andere sector ook, ceremonieën en rituelen hebben ontwikkeld voor de omgang met – om een regel uit het mooiste gedicht van Eduard du Perron te citeren – 'De dood, dood, de dood, het doodgaan en de doden.' X

Beïnvloedt de stemhulp onze democratie?

DRAGEN STEMHULPEN ALS STEMWIJZER OF KIESKOMPAS BIJ AAN MEER KENNIS OVER POLITIEK? EN HOE BELANGRIJK IS INTERNET BIJ HET VERKLEINEN VAN DE KNOWLEDGE GAP?

tekst JASPER VAN DE POL

DEMOCRATIEËN ZIJN GEBASEERD op de aanname dat mensen kiezen voor de partij die hun belangen het beste vertegenwoordigt, en dat hun stemmen dus hun inhoudelijke standpunten reflecteren. Sinds stemmotieven van kiezers met moderne surveytechnieken kunnen worden achterhaald, blijkt dit echter minder vanzelfsprekend dan gedacht. De socioloog en communicatiewetenschapper Paul Lazarsfeld concludeert in de invloedrijke studie *The People's Choice* (1944): 'Voor veel kiezers kunnen politieke voorkeuren beter worden vergeleken met culturele smaak – voor muziek, literatuur, et cetera [...]. Beide lijken meer een kwestie van sentiment en gewoonte dan beredeneerde voorkeuren.' Partijkeuzes blijken eerder gebaseerd op partij-identificatie dan

op beleidsvoorstellen; iets wat in veel latere studies wordt bevestigd.

CHOCOLA MAKEN

Nog een ontdekking van rond die tijd: de meeste burgers zijn te weinig op de hoogte om een beredeneerde stemkeuze te maken. Van de Amerikanen kan slechts 2,5 procent uitleggen wat *liberalism en conservatism* betekenen, rapporteert politicoloog Philip Converse in 1964. Ook in Nederland blijkt niet iedereen genoeg politieke kennis te hebben om chocola te kunnen maken van de meeste berichtgeving, blijkt uit een studie uit 2007 van Leo B. van Snippenburg en collega's in Mens en Maatschappij. Er is vooral een redelijk grote kloof tussen laag en hoog opgeleiden: de laatsten hebben over het algemeen meer kennis van politiek, net als ouderen en mannen. Dit wordt

in de wetenschappelijke literatuur ook wel de *knowledge gap* genoemd.

Misschien kunnen stemhulpen een handje helpen. Zij maken het een heel stuk makkelijker om een geïnformeerde stemkeuze te maken. Ten eerste zorgen ze voor een selectie van dertig thema's die het meest belangrijk zouden zijn bij de aankomende verkiezingen; voor elke partij zoeken ze dan het officiële standpunt uit. Per standpunt bieden ze vaak ook de argumenten die een partij aandraagt voor dat standpunt. Dat neemt al heel veel werk uit handen van de kiezer die anders zelf tot een overzicht van relevante thema's moet komen. Bovendien hebben niet alle partijen over alle thema's een standpunt in hun partijprogramma staan – laat staan dat in het campagne-circus duidelijk wordt hoe alle partijen con- →

creet van plan zijn bepaalde problemen aan te pakken.

Daarnaast bieden stemhulpen een gepersonaliseerd overzicht van de mate waarin de standpunten van alle partijen overeenkomen met die van de gebruiker, en welke partij de beste match is. Het enige wat de gebruiker nog resteert is voor al die dertig thema's te bedenken wat haar of zijn eigen standpunt is.

Dit gemak verklaart misschien het klinkende succes van stemhulpen in verschillende Europese landen. In Duitsland gebruikten 13,3 miljoen mensen de Wahl-O-Mat in de aanloop naar de Bondsdagverkiezingen van 2013; in Zwitserland gebruikten 1,2 miljoen mensen bij recente verkiezingen Smartvote; in Nederland brengt zo'n 40% van de kiezers een bezoekje aan StemWijzer of Kieskompas alvorens een stem uit te brengen. Ook in België, Finland en Luxemburg zijn dit soort applicaties immens populair.

HOLLANDS EXPORTPRODUCT

De stemhulp – in de wetenschappelijke literatuur heeft men het over *Voting Advice Applications* – is een Nederlandse uitvinding en exportproduct. Voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1989 ontwikkelde de Stichting Burgerschapskunde, de voorloper van ProDemos, een pakket voor middelbare schoolleerlingen. Aan de hand van een stellingenlijst en met behulp van een programmaatje op een floppydisk konden zij uitzoeken met welke partij zij het meest eens waren. In 1989 werden nog slechts 50 floppydisks besteld, maar in 1998 werden de floppy's al verspreid onder

Veel mensen hebben überhaupt geen uitgekristalliseerde mening over de meeste actuele kwesties.

Trouw-abonnees en bestond er een eerste online versie.

De doorbraak kwam in 2002 toen de website twee miljoen bezoekers had; in 2006 was dat aantal zelfs uitgegroeid tot 4,7 miljoen. De StemWijzer staat model voor verschillende buitenlandse stemhulpen als de Wahl-O-Mat en de Belgische Stemtest. Kieskompas, dat sinds 2006 bestaat en direct populair was, heeft zusters in diverse landen, van Zweden tot Venezuela.

Dragen internet, en in het bijzonder stemhulpen zoals StemWijzer en Kieskompas, bij aan een meer geïnformeerd electoraat en aan stemmen die meer op inhoud zijn gebaseerd? In Nederland en andere Europese landen zijn communicatiewetenschappers en politicologen op zoek naar het antwoord op die vraag. De eerste resultaten uit onderzoek naar politiek mediagebruik stemmen treurig: de *knowledge gap* blijkt online niet minder groot te zijn.

Een recente Amerikaanse studie wees uit dat iemands sociaaleconomische status sterker het consumeren van politieke informatie op internet voorspelt dan in traditionele media. Anders gezegd, met kranten en tv is het waarschijnlijker dat mensen met een lage sociaaleconomische status nog in aanraking komen met politieke informatie dan op het internet. De *knowledge gap* zal groter worden naarmate mensen meer van internet gebruikmaken.

LIJSTJE PARTIJEN

Kunnen stemhulpen deze trend misschien afzwakken? Het onderzoek naar stemhulpen is nog betrekkelijk recent en het wetenschappelijke debat over hun veronderstelde effecten is nog niet beslecht. Verschillende studies maken aannemelijk dat mensen door stemhulpgebruik meer op de hoogte zijn van belangrijke politieke thema's en verschillen tussen partijen, en meer gemotiveerd zijn om politieke informatie op te zoeken. Hier zijn echter kanttekeningen bij te plaatsen.

Om te beginnen blijkt dat veel mensen überhaupt geen uitgekristalliseerde mening hebben over de meeste actuele kwesties; hun antwoord is een eerste reactie, gebaseerd op indrukken en algemene ideeën. Je kunt je dus afvragen of mensen veel opsteken van het geven van een (ad hoc) mening over kwesties die zijn gereduceerd tot een enkele stelling, om vervolgens een lijstje partijen gepresenteerd te krijgen.

Stemhulpen bieden de mogelijkheid om de argumenten van elke partij bij elk standpunt te zien, maar van deze functie wordt weinig gebruik gemaakt. Bovendien zullen deze applicaties pas een bijdrage leveren aan het verkleinen van de *knowledge gap* als zij de mensen kunnen bereiken die zich normaal nooit in politiek verdiepen.

Uit onderzoek naar de gebruikers van Voting Advice Applications blijkt echter dat deze vooral worden gebruikt door hoger opgeleide mannen (63 procent van de Kieskompas-gebruikers heeft bijvoorbeeld een HBO/WO-opleiding en 69 procent is man). Maar wat betreft leeftijd worden inderdaad nieuwe mensen bereikt: de applicaties zijn vooral populair bij jongere mensen.

Voor mijn dissertatie heb ik een typologie van stemhulpgebruikers ontwikkeld die laat zien dat de meerderheid, zo'n 60%, van de gebruikers inderdaad sterk politiek geïnteresseerd is en niet van plan is zich te laten overtuigen door het advies. Toch is er een grote minderheid van gebruikers die veel minder op de hoogte is en zeker prijs stelt op de informatie die de stemhulp geeft.

GROOTSTE X FACTOR

En hoe zit het met de bijdrage aan democratische representatie? Representatieve panelsurveys, experimenten en Kieskompas-data hebben aangetoond dat

JASPER VAN DE POL IS PROMOVENDUS POLITIEKE COMMUNICATIE AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM. ZIJN DISSERTATIE GAAT OVER HOE STEMHULPEN BIJDAGEN AAN HET BEGRIP VAN POLITIEK EN INVLOED UITOEFENEN OP POLITIEKE PARTICIPATIE EN PARTIJVOORKEUREN.

het stemadvies een substantiële invloed heeft op de daadwerkelijke stemkeuzes van mensen. Maar voordat stemhulpen bijdragen aan een betere vertegenwoordiging op inhoudelijke standpunten is het noodzakelijk dat zij op een eerlijke manier de partijstandpunten hebben geregistreerd, op een valide en betrouwbare manier de standpunten van kiezers meten en kiezers van een betrouwbaar stemadvies voorzien.

Hier is nogal wat op af te dingen: de selectie van stellingen, de formulering ervan en de rekenmethode maken veel uit voor het stemadvies dat iemand krijgt. StemWijzer en Kieskompas geven vaak verschillende adviezen aan dezelfde kiezer. Daarnaast zullen stemhulpen de democratische representatie alleen verbeteren als die kiezers (die anders puur uit gewoonte of op gevoel kozen) zich laten overtuigen, of kiezen voor de politicus met de grootste X Factor.

WONDERMIDDEL

Veel vragen over de effecten van stemhulpgebruik op politieke kennis en de inhoudelijke stemkeuze moeten nog worden beantwoord. Vooralsnog kan echter worden geconcludeerd dat zij niet het wondermiddel zijn dat iedereen aan het denken zet over politiek, en dat elke stem die is ingegeven door een onderbuikgevoel verandert in een geïnformeerde en onderbouwde stem.

Toch zou het, met die miljoenen gebruikers, te verwachten zijn dat ze wel wat teweeg moeten brengen in het politieke landschap. Verschillende studies hebben inderdaad aangetoond dat ze de opkomst een beetje zouden verhogen (met een geschatte 3% in Nederland) en dat het opvolgen van stemadviezen zou leiden tot meer wispelturige kiezers en minder stemmen voor de gevestigde partijen. Maar of de inhoudelijke belangen en meningen van burgers nu beter zijn vertegenwoordigd? Dat is nog niet bewezen. X

LITERATUUR

Matching Voters with Parties and Candidates.

D. Garzia & S. Marschall (Eds.) (2014) Colchester: ECPR Press.